(Nro. 206)

ROZMAITOŚCI.

W Sobotę Nro. 102. 9. Września 1820.

Spostrzeżenia nad postępem i rewolucyiami filozofii w Rzymie.

(Ciąg dalszy)

Z Augustem zaczęła się tak dla filozofii iako i rodzaiu ludzkiego nowa era, którey symptomata stały się widoczniejszemi, szczególniey pod Tyberyiuszem.

Pod czas panowania Augusta, umysły znużone niezgodami domowemi, lecz nieusposobione do iarzma, zaymowały się szczególniey tą pracą wewnętrzną, którą człowiek około siebie podeymuie dla ustalenia siebie dogodnie i znośnie w położeniu zdradliwém: a którato praca bywa mniey lub więcey długa, w miarę, iak ludy są mniey lub więcey upodlone. Pomimo powszechnego zepsucia, pamiątka i włożenie się do wolności zachowały nad Rzymianami dosyć ieszcze mocy, aby w 45 lat mieli zupełnie się upodlić.

Wpośród tey walki pomiędzy tém, co iest szlachetnem w człowieku, i tém, co mu uprzyiemnia życie pod uciemiężeniem, zwykło się nadewszystko szukać rozrywek, filozofiia stała się w Rzymie rozrywką, zabawą i rodzaiem ukontentowania mniey nad inne upodlaiącym, ale rownież igraszkowym. Rzymianie uczyli się iéy pod ówczas historycznie, to iest: pragnęli widzieć raczey, co myślano przed niemi; niżeli, co oni myśleli. Nie widziemy ich przywiązuiących się do żadney zasady, procz do tey, o którey w krotce mowić będziemy. Nie pochodziło to z tąd, że rozbior surowy przekonywał ich o niedostateczności wszystkich założeń; lecz że ob ęcie ogoln wymagało pewney zdolności, a te umysły precniące nad ich ścieśnieniem nie posiadały go iuż bynaymniey. Każdy stosownie do trafu stosował się do utoienia czasem chwilo ey potrzeby i ułomków odrębnych iakiey nauki. Zastanowienie, nie należało do wyboru, kapr ys przyymował a, bronił lub porzucał zasady wprawiaiąc e w poruszenie umysły powierzchownie rzeczy biorące, a których podstawa iuż była martwa. August, którego praktyczna filozofiia zasadzała się na zamordowaniu tego, co mu był groźnym, a ludzkość na zachowaniu tego, czego się nie obawiał; Mecenas, pyszny z rozsądku i biegłego rozumu, które złożył u stóp swoiego, zachęcali do tego zatrudnienia szczątki klassy oświeconey, a co było ważném dla nich widzieć ią prożnuiącą, a przyiemną rzeczą kosztować słodyczy ich dowcipu.

Jednakowoż sekta iedna uczyniła znaczne postępy, albowiem właśnie przedstawiała Rzymianom to, czego im było potrzeba w tym okresie czasu, to iest ustawę roztropności i prawidła rozkoszy. Byłato, iak się domyślamy, sekta Epikura. Chciano wynaleść w tey filozofii przyczyny upadku wolności, ale d ty dowodzą przeciwnie; że ona była owszem iednym z iey skutków. Widziemy nayznacznieyszych Rzymian wieku Augusta; zadaiących sobie gwałt niejako, aby się do niey skłonić. Horacyiusza można liczyć w rzędzie nayświetnieyszych Europeyczyków; wystawia on ciekawy przykład usiłowania, które podeymuią dusze wyniosłe pod despotyzmem. Musiał on uledz przeznaczeniu tak, iak mu wszystko ulega. Trybun woyskowy pod Brutusem, stał się poźniey pochlebcą Augusta i klientem Mecenasa. Ale umysły maiące pewne piętno, czuią potrzebę odniesienia swego sprawiania się a nawet i swych słabości do wyobrażeń ogolnych. Przeto Horacyiusz wychwalał epikureizm uniewinniaiący iego uległość. Jednakowoż widzieć można, że bardzo często żałuie, iż wyższa nauka iest mu zabroniona. Przytacza bez ustanku krotkość życia, iako taiemną pociechę i wymowkę w swych oczach. Zrzeka się wolności publiczney; lecz odzyskuie uporczywie swą gatunkową niepodległość. Szuka ostroni; strzeże się kredytu; wymyka się Mecenasowi z narażeniem ściągnienia iego niełaski na siebie.

To co uczynił Horacy z ulitowaniem, inni dokazali tego z łatwością, albowiem posia-

dali mniey talentu a więcey podłości. Filozofiia Epikura stała się nauką panuiącą.

Stary przywłaszczyciel, który uwielbiał iey postępy, dopoki wydała mu się właściwą do oderwania ludzi od wolności, przeląkł się skoro dostrzegł, że ich także odstręczała od reszty wszystkiego, i że samolubstwo było rownie usposobione poświęcić się dla pana iako i dla wolności. Chciał się udadź do środków uciskaiących, lecz nie iest to własnością skazicieli rodu ludzkiego, aby zostać mogli iego poprawiaczami. Oprocz tego niebo gotowało Rzymianom naukę surowszą ieszcze. Tyberyiusz, Kaligula, Klaudyiusz i Neron nastali, aby iak to koniecznie nastąpić było powinno, zebrać owoce zwycięztw Cezara i polityki Augusta: a słabość, iako dzielność, występek i cnota, męztwo równie iak podłość doznało nieznacznie ciosów. Rzymianie dowiedzieli się, że pod samowładcą nie dosyć byłoby żyć spokoynie, być podległym lub podłym, aby zostać oszczędzonym. Uciemiężenie, gdy przybiera na siebie kształty łagodne i obłudne, zniewieścia i robi bezsilnym rodzay ludzki, ale kiedy iest dostatecznie dzikie i okrutne, podowczas staie się iego surowym i użytecznym założycielem. Okrucieństwu ponuremu syna Liwii, szaleństwu iego następcy, niedołężności mężowi Agrypiny, i wyrodzeniu krwawemu iako i kapryśnemu iego syna, Rzym był winien odrodzenie się stoicyzmu. Wszyscy filozofowie w tym czasu okresie byli stoikami. Sceptycyzm może być znośny w ciągu pomyślności lub odpoczynku. Lubiemy tworzyć wątpliwości będąc szczęśliwemi; lecz kiedy się cierpi, potrzebuiemy koniecznie stałey opinii.

Stoicy poprawieni nieszczęściem, nie błąkali się bynaymniey iak filozofowie Grecy w metafizyce ciemney i niepodobney do zastosowania. Przywiązali się iedynie do moralności. Seneka uważał z pogardą zawiłe drobnostki, któremi się zaymowali Chryzyp i inni. Epiktet, lubo nauczał publicznie filozofii w Nikopolis, a zatem był w tem samem szczegółowem położeniu, co i Stoicy Greccy, wyznawał przecież, że celem nauk iego było poznanie i wypełnienie cnoty, i że *dyalektyka* była iedynie środkiem służącym do lepszego obiaśnienia i uporządkowania wyobrażeń, środkiem, którego nadużyciów chronić się starannie należy. Że wtenczas dopiero nie będzie dowcipem szukaiącym widowni, na któreyby mógł rozwinąć całą świetność władz swoich, ale duszą pragnącą schronienia, i iedyną moralnością mogącą mu go wskazać.

Stoicy Rzymscy wyprowadzili wnioski wyborne z niektórych zasad, a które w Grecyi były sofizmami i wybiegami. Nakoniec, aby pogodzić wolność ludzką z prawem potrzeby, uczniowie Zenona utrzymywali, że człowiek; aby był wolnym, powinien iedynie chcieć tego, co mu potrzeba nakazuie. Stoicyzm Rzymski chwycił się tego wyobrażenia na utworzenie rodzaiu wolności, którą iak w świątyni umieścił w sercu ludzkim. Nie mogąc wyprowadzić iestestwa z wielkiego łańcucha wypadków, bez zerwania tegoż łańcucha i zniweczenia porządku natury i wiadomości przyczyn i skutków, umyślili uczynić go niezawisłym od wypadków przez myśl i uczucie, a to założenie, które oddalało w Grecyi same tylko dzielne zarzuty, stało się zasadą siły, bespieczeństwa, heroizmu pogardzaiącego wszelką srogością tyranów.

(Dokończenie nastąpi.)

Nowa Foundlandyia,

podług

Georgi Heriof s voyage trough the Canadas London 1807.

Wypłynąwszy z wysp Azoryyskich ciągnęliśmy daley naszą żeglugę ku północney Ameryce. — Za przybyciem naszem do ław piaszczystych koło Nowey Foundlandyi uyrzeliśmy pewną liczbę okrętów stoiących w nieiakim od siebie oddaleniu, iak się zdawało na kotwicach. — Zaięte były, iakośmy się później dowiedzieli, połowem stokfiszów. Trzymaią one zwykle osiemdziesiąt do 150 beczek, i przybywaią z rożnych strón Anglii, szczególniey zaś z zachodnich Hrabstw i z wysp Jersey i Guernsey. — Inne statki należą do rybaków zimuiących w Nowey Foundlandyi, albo w sąsiedzkich portach stałego lądu.

Wielka ława oddalona iest blisko 40 mil morskich albo 30 geograficznych od wyspy, i kształci ogromną górę pod powierzchnią morza. — Długość iey z południa na północ wynosi 160, szerokość zaś od wschodu na zachod 60 mil morskich, ieśli zechcemy od dwóch ostatecznych końców mierzyć. — Na wschodniey stronie ku środkom, znayduie się pewny rodzay zatoki, Ducht (wykop) zwaney. Głębokość wody na tey całey ławie różna iest, tak, że mieyscami 60, mieyscami zaś 5 tylko sążni wynosi. — Podczas wielkiey spiekoty nie pokazuie się ryba ani w wielkich ani w po-

mnieyszych ławach, ale kryie się w głębokiey wodzie. — Wielu iuż to uważało, że szelest morskich bałwanów staie się głośnieyszym i przeraźliwszym, iak się zbliża do ław piaskowych; przyczyny tego w nadto małey powodzi szukać należy. — Szczególne widowiska przedstawiaią grube mgły, które tu więcey panuią iak w innych częściah Atlantyckiego Oceanu i powstaią, iak się zdaie przez wpływ z zatoki Mexykańskiey, którey odchód, powiększa pęd wiatrów przemiiaiących.

Stokfisze, których mnoga illość znayduiąca się w tych okolicach, przez przeciąg wielu lat stanowi znaczną gałęź kupieckiego handlu, maią bydź smacznieysze od połowianych w północnych morzach Europeyskich, chociaż im w białości mięsa nie wyrownywaią.

Rybacy staią na brzegach statku, opatrzeni sznurem i wętką. — Złapawszy rybę wyrzynaią natychmiast ięzyk i oddaią drugiemu, który sprawiwszy ią nieco, rzuca iednym otworem na pierwszy pokład, gdzie po zdarciu iey części grzbietu, rzucaią drugim otworem do kadzi dla nasolenia. — Jeśli iuż dostateczną ilość ryb, do naładowania okrętu nałapią i nasolą, odpływaią z ław do wyspy, gdzie się okręt wyprożnia, ażeby mógł nazad na mieysce połowu powrocić. — I tak powtarzaią cztery do pięciu razy tę przeiazdkę.

Na wyspie suszą połowione sztokfisze, dokąd przybywaią większe okręta z Anglii dla sprowadzenia go na targi Europeyskie. Człowiek ieden, którego Culter albo dozorcą zowią, przeziera ładunek każdego statku, dla ochronienia, ażeby która źle nasolona ryba całego nie popsuła ładunku.

Cena połowioney ryby w Nowey Foundlandyi wynosi zwykle 15 szyllingów za cetnar, który w Europie może bydź wart 20 szyllingów. — Koszta przewozu do brzegów Hiszpańskich wynoszą 2 szyllingi i 5 penców, a do Liworna 3 szyllingi od cetnara.

Okręt, obsadzony 12 ludźmi, musi od połowy Kwietnia aż do Lipca 10000 ryb złapać nasolić i do portu odwieść, w przeciwnym wypadku, wyłączaią się onego właściciele od wszelkiego ucześnictwa wymierzoney nadgrody. — Atoli podobny okręt przynosi w tey porze podwoyną ilość.

Kupcy Angielscy handluiący temi rybami borguią rybakom wszystkie rzeczy, których potrzebuią, a po upłynionym roku odciągaią im z zasłużoney płacy. — Kilkakroć stotysięcy wyliczaią oni na przedmiot, który iescze z łona Oceanu nie wydobyto.

Blisko 400 okrętów o 36000 beczkach ładunku, 200 statków rybackich trzymaiących razem 20,000 beczek, 2000 ludzi obsadzonych, trudni się zwykle w czasie pokoiu tem rybołostwem. — Corocznie łapią około 600,000 cetnarów ryb, których średnia cena na wyspie z porownania 7 lat wynosi 15 szylingów. A te wynoszą, ieżli zechcemy dodać i resztę płodów iako to Łososie, tłustość z Stokfiszów futra i t. d. więcey iak pół miliiona funtów sterlingów do roku.

Z 10,000 ludzi, Anglików i Irlandczyków trudniących się połowem stokfiszów, zostaie na wyspie 8000 przez zimę, ieżli w tych kraiach nie prowadzi się woyna, — A kilka tysięcy zostaie tam nawet w tey porze roku *) i trudnią się budową i naprawą statków, i mnieyszych łodzi i wystawieniem rusztowania do suszenia ryb. Bywaią oni zwykle doświadczeni ludzi, których uprawicielami (*Planters*) zowią.

Co do rozległości należy Nowa Foundlandyia do wysp pierwszego rzędu, w urodzayności o wiele iest pośledznieysza od każdey wyspy podobnego obwodu. — Czyli była kiedy rodowitemi zaludniona mieszkańcami? nie można z pewnością twierdzić, a nieurodzayność tego kraiu, gdyby i była tak bezwzględna, iak zwykle utrzymuią, nie służyłaby ieszcze za dostarczaiący dowód na stronę pierwszą, ponieważ rodowici Amerykanie w powszechności, więcey żyią z polowania i rybołostwa iak z roślinnych ziemiopłodów. — Eskimosow iedyny Narod, których tam zastali, nie można uważać za rodowitych mieszkańców. — Przyległy i tylko wązką ciesniną (*Belleide*) oddzielony kray Labrador, iest ich oyczyzną, gdzie naywiększą część roku przebywaią i bez siedziby włoczą się po niezmierney przestrzeni pustey i nieprzyiaźney dziczy, chociaż ich liczba gdyby wszystkich zebrano, zaledwie byłaby w stanie kilka wiosek zaludnić.

W nadprzyrodzonym i okropnym paśmie ziemi, którą Hiszpanie Lubrador, Francuzi zaś Nową Brytaniią zowią i którą rzeka Lorenza z morzem północnem odgranicza, nie znayduią się dzicy ludzie, wyiąwszy Eskimow. — Znayduią ich także w znaczney odległości od Hudrunsbay, około rzek z zachodu płynących.

---

*) Cała Nowa Founlandyia liczy podług podania wiary godnego 2324 domów zamieszkałych przez 25000 Anglików i osiadłych tamże Eskimów.

Nowa Foundlandyia iest kształtu trzyłocznego, iey rozległość wynosi 100 mil morskich ze wschodu na zachod a 125 z południa na północ; leży pomiędzy 46 i 52 gradusem północney szerokości. — Pierwszy oney wynalazca był Jan Gabato, Wenecianin, pod zasłoną Henryka VII Króla Angielskiego. Po czterdziestu dopiero latach, zaczęto z niey użytkować. — Cap Race i Cap Ray, dwa przylądki przestrzegaią okręty, które płyną rzeką S. Lorenza. Osiemnaście mil morskich na zachod od wyż wspomnionych przylądków, znayduie się przylądek S. Mary który na wschodniey stronie kształci wchod do zatoki Placencyia. — Ta zatoka iest 16 mil morskich szeroka a 20 długa. Gdzie ona się kończy, znayduie się port dosć obszerny i bespieczny na więcey iak 150 okrętów pod obroną zamku S. Lovis. — Francuzi byli pierwsi z Europeyczyków co zwiedzili tę stronę,

Między Placencyią i przylądkiem Cap Ray na zachodnim końcu wyspy wciskaią się w ląd dwie inne zatoki Fortune i Despairbay dość znacznego obwodu. Cap Ray kształci z wyspą S. Pawła tylko na 13 mil morskich oddaloną wchod do zatoki S. Lorenza, a okręty płynące tamtędy pod czas iasney pogody mogą albo przylądek albo wyspę widzieć. Oprocz wspomnionych zatok liczy iescze Nowa Foundlandyia onych więcey szczególniey na stronie wschodniey, między któremi *Triniti* i *Conceptionsbay* dla swego obwodu na szczególną zasługuią wzmiankę. W pobliskości tego ostatniego leży bespieczny i dobrze obwarowany port S. John.

Otoczona cieniem i okropnemi skałami, które goły i nie przyiemny widok sprawuią i wydaią wyspę bardzo smutną, ale i wewnętrzne także położenie wyspy odpowiada zupełnie temu nie wiele obiecuiącemu zewnętrzu będąc ostrem gołem i tak mało maiąc przyiemnych widoków. — O mile morską od portu S. John nie widać żadnego otworu w nadbrzeżu. Biała wieża wystawiona na spadzistym wzgorku, zdaie się więcey okręty przestrzegać od skalistego brzegu iak dawać znak do bezpiecznego schronienia. Bliższe rozpoznanie przekonywa o iey mocy, bo żaden nieprzyiacielski okręt nie może bezkarnie przepłynąć morskiey pod nim cieśniny. Warownia Amhorst leżąca na południowey spadzistości broni wstępu do portu S. John.

Powóy, ziele sosenka, krzaki iałowcowe zwykłe ziemiopłody nieurodzayności skąpo okrywaią kamienistą powierzchnię. Widok iednak portu i okolic iego przedstawia zachwycaiącą dziczę. — Wiechawszy trocha daley postrzega się po prawey i lewey ręce okop. Na znacznych wzgorkach nad niem znayduie się więcey małych szańców. Okrągłowa skała rownie opatrzona iest okopem, który pod przewodnictwem przed kilkunasto latami zmarłego Sir James Wallacego zrobiony został a który w roku 1796 z iednym okrętem odparł mężnie i szczęśliwie napad Admirała Richery. Miasto S. John leży pod portem, iego położenie niema nic pociągaiącego wyiąwszy dla tych, którzy potrzebą albo chęcią zysku powodowani, zarobek nad przyiemną siedzibę przekładaią. Posiada kościoł i dwie kaplic, pierwszy dla katolików, dwie drugie dla Metodystów, także ratusz i dom celny. —

J. . . . . . . n.

Nowy rodzay perspektyw.

Baron Karol Drais, wynalazca znacznych wózków skorobieżnych albo drezynek, wynalazł teraz nowy rodzay perspektyw wynoszących. Za pomocą tych perspektyw 1 1/2 cala obiętości maiących i na 3 stopy długich w kształcie kiia zrobionych, pomimo otaczaiących przeszkód w koło siebie na 22 1/2 stopni horyzont widzieć można. — Perspektywy te korzystnie użytemi bydź mogą: 1) W zgromadzeniach licznych ludu, aby z płaszczyzny nad wywyższone głowy i kapelusze patrzeć można. 2) Przez dowódców woysk, którzy za pomocą takich perspektyw daley zobaczyć mogą niżeli gdyby na drabinę weszli. 3) Na okrętach, z głębi których, patrząc przez te perspektywy tyle można widzieć, ile z nayswyższego masztu patrzący widzieć może. 4) W domach, gdzie mieszkaiący na dole, za pomocą tych ruchomych perspektyw, patrząc się, taki będzie miał widok iak gdyby z dachu się przyglądał. — Zgoła perspektywa ta w wielu przypadkach bardzo korzystnie użytą bydź może. — Wyżey wspomniony wynalazca oznaymił, że nayche tniey wystara się o patent wynalazku i niezwłocznie rozpocznie wyrabianie podobnych perspektyw, gdy wynalazek iego mile przyięty będzie.

Redakcyia F. Krattera. — Drukiem J. Pillera.